

Sammanfattning

Rikstäckande studier av mönstrandets drogvanor har genomförts sedan 1970 och hittills har närmare 1 400 000 personer deltagit. Handikappade, kroniskt sjuka och invandrare utan svenskt medborgarskap deltar inte i mönstringen till svensk värnplikt. I samband med de teoretiska proven vid mönstringen besvaras ett kortfattat frågeformulär om drogvanor. Detta sker anonymt och efter avslutat ifyllande lägger respondenten själv sin blankett i en uppsamlingslåda.

Alla frågeundersökningar är behäftade med olika problem som kan ge upphov till felaktiga resultat. Dessa diskuteras i metodavsnittet och där konstateras att tidsserierna ger en tämligen obruten bild av drogvanornas utveckling trots att undersökningarna genomgått flera olika förändringar samt att bortfallet varit betydande under vissa perioder. Enskilda siffror från enstaka år har dock ett begränsat värde. Undersökningarnas styrka är att belysa utvecklingen över tid.

Av de män som infann sig till mönstring 2003 besvarade 87% enkäten. Det innebär att bortfallet, alltsedan år 2000, är något högre än under andra hälften av 1990-talet. Relaterat till den aktuella populationen män med svenskt medborgarskap utgjorde antalet besvarade enkäter sammantaget 76%. Detta är också lägre jämfört med senare delen av 1990-talet, då i genomsnitt 89% av en mönstringsaktuell generation fyllde i enkäten. Minskningen beror inte bara på att bortfallet ökat utan främst på att allt fler inte behöver infinna sig till mönstringen eftersom de intygsbefrias med läkarintyg via korrespondens.

Den minskade representativiteten som detta lett till behandlas utförligt i metodavsnittet och i de avslutande kommentarerna. Slutsatsen är att försämringen inte påverkat jämförbarheten av resultaten i någon avgörande grad och att de redovisade trenderna speglar verkliga förhållanden.

År 2000 infördes frågor om rökning och snusning. Då svarade 42% att de rökte eller snusade men därefter ligger andelen på 44%. År 2003 är det 25% som röker, varav knappt hälften dagligen. Samma år snusar 33%, varav över två tredjedelar gör det varje dag. Sedan 2000 har rökningen minskat medan snusningen ökat. Grupperna överlappar delvis varandra då 15% både röker och snusar 2003.

Till följd av att alkoholfrågedelen utökades år 2000 blev dessvärre jämförbarheten över tid för berusningsfrågan lidande. Fram till 1977 låg andelen som berusade sig någon gång i veckan omkring 20%. Värdet mins-

kade under andra hälften av 1980-talet, för att åter öka under 1990-talet (till 19% 1999). Efter frågebytet låg siffran på en ny nivå (14%) medan 2003 års värde är något lägre (12%).

Berusningsvanornas utveckling kan sammanfattas med att de minskade i omfattning under 1980-talet, ökade under 1990-talet och nådde en plåtå i början på 2000-talet, men med ett lägre värde 2003. Andelen som aldrig berusar sig uppvisar en omvänd utveckling. År 2003 svarar 16% att de aldrig berusar sig varav 11% inte dricker överhuvudtaget.

Andelen som dricker starköl i berusningssyfte ökade från cirka 50% 1981 till 76% 1992. Därefter har en nedgång skett och 2003 anger 67% detta. Den näst vanligaste berusningsdrycken är sprit, vilket omkring 50% angett alltsedan 1981. Andelen som konsumerar hembränd sprit i berusningssyfte ökade från 9 till 31% mellan 1988 och 1998 men har därefter successivt minskat till 15% år 2003. Folkölet nådde en topp 1998 (46%) efter en ökning från ca 20% i början av 1980-talet, men 2003 anger endast 28% det som en vanlig berusningsdryck.

Bara för två alkoholsorter kan ökningarna noteras de senaste åren och det gäller cider respektive alkohol.

Narkotikaerfarenheten har genomgått likartade förändringar som det mest frekventa berusningsdrickandet. Under 1970-talet var andelen som någon gång provat narkotika relativt stor (16–18%) och nådde en topp 1980 med 19%. Därefter sjönk narkotikaerfarenheten kontinuerligt och nådde en lägsta nivå 1988 (6%). Mellan 1992–2002 har andelen som provat narkotika ökat, från 6 till 18%, men 2003 har den emellertid minskat till 16%. Samma år svarar 44% att de erbjudits eller på annat sätt haft möjlighet att pröva narkotika.

Den vanligaste narkotikasorten är cannabis. År 2003 svarar 15% att de provat detta. Därefter kommer ecstasy, amfetamin respektive icke läkarförskrivna sömnmedel och lugnande medel (ca 3% vardera). Drygt hälften av alla som använt narkotika har enbart rökt cannabis och närmare hälften av dessa hade i sin tur endast gjort det vid något enstaka tillfälle.

Andelen regelbundna narkotikaanvändare (använt senaste 30 dagarna) ökade mellan 1992 och 1999, från 1 till 3%, men har därefter sjunkit något (2,5% 2003). Värdena var högre under 1970-talet (3–5%), i synnerhet under första hälften av decenniet. Sedan 1996 har ca 11% angett att de använt narkotika under den senaste 12-månadersperioden.

Andelen som injicerat narkotika minskade från 1,5% under första hälften av 1970-talet till 1% under senare delen. Under 1980-talets första hälft sjönk siffran ytterligare, till 0,3%, ett värde som varit oförändrat sedan dess.

Under 1970-talets första hälft var det relativt många som hade sniffat. Toppnoteringen gjordes 1974 med 24%. År 1980 hade andelen sjunkit till 10%. Frågan återinfördes 1998 och sedan 2000 svarar ca 6% att de sniffat.

Alltsedan 1994, då frågan ställdes för första gången, har 1% svarat att de någon gång provat anabola steroider, och hälften har endast gjort det vid något enstaka tillfälle.

Tydliga regionala skillnader förekommer, vilket märks till exempel på att mönstrande från storstadslänen ofta redovisar mer omfattande drogvanor, i synnerhet vad gäller narkotikaerfarenheter. Mönstrande från norra Sverige redovisar normalt mindre omfattande drogvanor. Undantag finns naturligtvis. Så är till exempel sniffning vanligare norr om Dalälven än söderöver. Detsamma gäller snusning.

Skillnaderna i drogmönstren mellan länen är normalt tämligen bestående från ett år till ett annat. Detta gäller även vid jämförelser av medelvärdena från 2002 och 2003.

En indelning i stora, mellanstora och små städer samt landsbygd visar att i synnerhet narkotika- och rökvanorna är mer utbredda i större städer och minskar med avtagande folktäthet. För alkoholvanorna, liksom för erfarenhet av sniffningsmedel, är skillnaderna små eller obefintliga, samtidigt som användningen av snus är mest omfattande i landsbygdsområdena.

En jämförelse mellan de tre största städerna och övriga riket visar på ännu större regionala skillnader. Exempelvis har bortåt en fjärdedel av de mönstrande från Stockholm, Göteborg och Malmö provat narkotika medan motsvarande siffra för övriga riket är 15%. Under 1970- och 1980-talen var narkotikaerfarenheten högst i Storstockholm. Under 1990-talet uppmättes emellertid de högsta nivåerna oftast i Malmö, men 2003 ligger de tre städerna på samma nivå.

Alkoholkonsumtionen uppvisar tydliga samband med övriga drogvanor. De som intensivkonsumerar någon gång i veckan eller oftare redovisar större erfarenheter av narkotika, anabola steroider och sniffningsmedel jämfört med övriga. Även rök- och snusvanorna är betydligt mer omfattande hos dem som ofta intensivkonsumerar alkohol.

Utöver frågor om boendelän och uppväxtortens storlek ställs även frågor om sysselsättning och föräldrarnas utbildning. Uppenbara samband mellan drogvanor och sysselsättning framkommer. Drogvanorna var betydligt mer omfattande bland dem som varken studerade eller arbetade vid mönstringstillfället, jämfört med dem som studerade. De som arbetade intog en mellanställning.

Erfarenhet av anabola steroider och sniffning var 2–3 gånger så vanligt bland mönstrande vars föräldrar enbart hade grundskoleutbildning eller där utbildningsnivån var obekant, jämfört med dem med universitetsutbildade föräldrar. Även rök- och snusvanorna var mer omfattande bland mönstrande vars föräldrar hade lägre utbildningsnivå, liksom narkotikaerfarenheterna var mer avancerade.

Sammantaget kan det konstateras att alkohol- och narkotikavanorna tydligt ökade i omfattning under 1990-talet. Under 2000-talets tre första år bromsas emellertid ökningen och 2003 innebär möjligen starten på en neråtgående trend eftersom värdena för alkohol- och narkotikavanorna är lägre än föregående år. Erfarenheten av anabola steroider och sniffning är däremot oförändrade hittills under 2000-talet samtidigt som snusningen å andra sidan ökat något.